

Katsausartikkeli

Vapaasatamat ylikansallisen vallankäytön välineenä: typologia vapaasatamien poliittiselle taloudelle

Akseli Pitkämäki, valtiotieteiden kandidaatti, maailmanpolitiikan maisteriopiskelija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstrakti

Vapaasatamat ovat maailmanlaajuisesti yhä yleisempi järjestely tavoitella talouskasvua. Vapaasatamien hyödyllisyydestä ollaan tutkimuskirjallisuudessa ja päätöksenteon tasolla verrattain yksimielisiä huolimatta siitä, että kokeilujen lopputulokset harvoin täyttävät niille asetettuja tavoitteita. Vapaasatamia koskevassa talous- ja kauppatieteellisessä kirjallisuudessa poliittisuuden näkökulma on jäänyt paitsioon. Tämä artikkeli esittää, että vapaasatamia on syytä tutkia ennen kaikkea poliittisena ilmiönä. Tähän pyrkien artikkeli esittelee poliittisen talouden typologian vapaasatamille. Typologia tuo yhteen vapaasatamia ja niiden erilaisia muotoja koskevan relevantin tutkimuksen koostaen erilliset tutkimushaarat yhdeksi kokonaisuudeksi. Artikkelin pyrkii edistämään vapaasatamien tarkastelua valtioiden suvereniteettia murtavana ja ohittavana poliittisen vallankäytön välineenä. Vapaasatamien poliittisen talouden typologian kautta vapaasatamat näyttävät laajana monikansallisten yritysten ja maailman superrikkaiden vallankäytön työkaluna. Tämä haastaa näkemystä vapaasatamista epäpoliittisina taloudellisina järjestelyinä.

Avainsanat: vapaasatamat, erityistalousalueet, yritysvalta, superriikkaat, hyödykkeellistetty suvereniteetti
<https://doi.org/10.51810/pt.149365>

Johdanto

Mikä yhteistä on Venetsian tasavallalla (697–1797), varastorakennuksella Geneven keskustassa, Qianhain kaupunginosalla Shenzhenissä Kiinassa ja yhdellä Lappeenrannan lentokentän varastohalleista? Kaikkia edellä mainittuja voidaan luonnehtia tavalla tai toisella vapaasatamiksi. Maailman tullijärjestön (WCO) määritelmä vapaasatamille on suvereenin valtion alueella sijaitseva alue, joka on vapautettu vastuusta verottaa ja tullata sen alueelle saapuva materia (WCO 2008, Annex D). Tämän järjestelyn tavoitteena on rohkaista kansainvälistä kauppaa ja liiketoiminnan tekemistä vapaasatamaa isännöivän valtion alueella (esim. Moberg 2017; Rodríguez-Pose ym. 2022; Simo 2023; Lahtinen ja Viitala 2023). Määritelmä on puutteellinen, koska se käsitteellistää vapaasatamat puhtaasti epäpoliittisina taloudellisina ilmiöinä. Tämä katsausartikkeli pyrkii laajentamaan vapaasatamien määrittelyä poliittisen talouden näkökulmasta. Vapaasatama on vuosituhansia vanha ilmiö, joka aikojen saatossa on aina sopeutunut heijastamaan kullekin aikakaudelle ominaisia piirteitä.

Vapaasatamat kaupankäynnin osana ovat olleet osa ihmisten yhteiskuntia vuosisatojen ajan alkaen Välimeren alueella Foinikiassa ja Aasiassa Kiinassa noin 900 eaa. muuttuen keskiajalla vapaakaupungeiksi ja vapaasatamiksi muun muassa hansakaupungeissa (Lavissière ja Rodrigue 2017, 5). Ennen toista maailmansotaa vapaasatamia oli noin 30, ja ne sijaitsivat pääasiassa muutaman vauraan ja kehittyneen valtion alueilla, mutta 2000-luvulle tultaessa niitä sijaitsi 133 maassa (Lavissière ja Rodrigue 2017, 6–7; Tazzara 2018, 75). Vuonna 2020 jo 150 maasta löytyi yli 5400:aa vapaasatamaksi luokiteltavaa aluetta, ja määrä nousi yli seitsemään tuhanteen vuonna 2022 (Neveling 2021, 1; UNCTAD 2022). Vaikka muutos on näkyvin toisen maailmansodan jälkeen alkaneessa kehityksessä ja nykyisellä vuosituhannella, se käynnistyi jo 1800-luvulla, jolloin ensimmäiset ”modernit vapaasatamat” syntyivät.

Tämä katsausartikkeli pyrkii vastaamaan kahteen kysymykseen: 1) Miten moderni vapaasatama pitäisi ymmärtää? 2) Miten moderni vapaasatama toimii poliittisen vallankäytön työkaluna? Artikkelin hahmottaa modernin vapaasataman limittäisen viisitahaisen typologian kautta. Typologia luotaa vallankäytön ilmenemismuotoja ja koostaa yhteen aiemmassa kirjallisuudessa erillisinä esiin tuotuja huomioita. Vapaasatamien typologian osa-alueet ovat: 1) Monikansallisen yritysvallan käyttö vapaasatamien kautta, 2)

offshore-talouden ja hyödykkeellistetyn suvereniteetin merkitys, 3) markkinaehtoperiaatteen rikkominen veronkierrossa ja voiton maksimoimisessa, 4) superrikkaiden intressien ja taideteollisuuden yhteen tuleminen luksusvapaasatamissa varallisuuden piilotusmekanismina ja 5) veroparatiisit vapaasatamia koordinoivana mekanismina. Typologian osa-alueet ovat kytköksissä toisiinsa, ja niiden muodostama kokonaisuus on osiensa summaa suurempi. Tämän lisäksi vapaasatamiin liittyvä termistö on suomeksi vakiintumatonta ja ristiriitaista. Artikkelitukee suomenkielistä vapaasatamien tutkimusta ehdotamalla yhtenevää käsitteistöä. Artikkelit koostuu seuraavista osista: Ensiksi käsitteellistän vapaasataman ja avaan sen talous- ja kauppatieteellisen tutkimuksen antia. Tämän jälkeen esitän vapaasatamien poliittisen talouden typologian luomaan kokonaisvaltaisempaa kuvaa vapaasatamista. Lopuksi tuon yhteen vapaasatamien kautta tapahtuvaa ylikansallista ja valtion suvereniteetin ohittavaa vallankäyttöä, jossa esittelen lyhyesti intialaisen Adani Groupin hiili-kaupan tapauksen.

Vapaasatamat ovat verrattain vähän tutkittu ja huonosti ymmärretty ilmiö. Tämä katsausartikkeli kokoaa yhteen edeltävän tutkimuksen näkemyksiä luodakseen kokonaisvaltaista ymmärrystä modernista vapaasatamasta ilmiönä. Suomessa aihetta on välillisesti tutkinut Esko Antola jo 1970-luvulla. Antola (1974) tarkasteli mukavuuslippulaivastojärjestelmän toimintaa, jossa rahtiläivastot purjehtivat verotukselta ja muilta taloudellisilta eduilta suotuisamman lipun alla. Tämä järjestely mahdollistaa laivastojen omistajuussuhteiden piilottamisen ja sitä kautta vastuuvollisuuksien välttelyn. Tämä on edelleen ajankohtainen ilmiö esimerkiksi vuonna 2023 tapahtuneen Balticconnector-kaasuputken rikkoneen NewNewPolarBear-rahtiläivän tapauksessa, jonka hämärretyt omistajuussuhteet ja mahdolliset kytkökset Kiinan valtioon herättivät julkista keskustelua (Manninen 2023).

Tässä artikkelissa selitysvoimaltaan merkittäviksi nousevat poliittisen talouden näkemykset kuten Ronen Palanin (2003; Palan ja Nesvetailova 2013) tutkimus offshore-taloudesta ja hyödykkeellistetystä suvereniteetista, Matti Ylösen (2017; 2018; 2020), Milan Babicin ja muiden (2017; 2022) yritysvaltaa koskeva tutkimus sekä Thomas Piketty (2014), Branko Milanovicin (2018) ja Gabriel Zucmanin (2015) kaltaisten tutkijoiden epätasa-arvoon ja varallisuuden jakautumiseen keskittyvä tutkimus. Artikkelit on lisä globaalit

poliittisen talouden ja vapaasatamien tutkimukseen, joka pyrkii painottamaan taloudellisten järjestelyiden poliittisten ulottuvuuksien huomioon ottamista.

Vapaasatama

Vapaa”satama” ei nimestään huolimatta välttämättä sijaitse veden äärellä. Satama-sana on tässä yhteydessä jääne historiallisista vapaasatamista, jollaisia ovat erinäiset veden äärelle muodostuneet kaupankäyntiyhteisöt ja vapaakaupungit, kuten hansakaupungit tai italialaiset kaupunkivaltiot. Moderni vapaasatama voi sijaita fyysisesti lähes missä tahansa, ja liiketoiminta sen kautta tapahtuu maalla, merellä ja ilmassa. Havainnollistava esimerkki on yksi tutkituimmista moderneista vapaasatamista: Geneven vapaasatama (Ports Francs et Entrepôts de Genève SA), jonka päävarasto sijaitsee kaupungin keskustassa ja sivuvarasto Geneven lentokentän yhteydessä. Kyseessä on yksityisyritys, joka tarjoaa tavaran varastointi- ja logistiikkapalveluita tulli- ja verovapaasti Sveitsin valtion alueella.

Vapaasatama voidaan kääntää suoraan englanniksi *freeport* tai *free port*. Termiä voidaan käyttää kontekstista riippuen kuvaamaan joko esimodernia tai modernia vapaasatamaa. Useat modernit vapaasatamat suosivat englanninkielisessä nimessään sanaa *freeport*, kuten esimerkiksi Saksassa sijaitsevat Bremerhavenin vapaasatama (Freihafen Bremerhaven, Freeport of Bremerhaven) ja Duisburgin vapaasatama (Freihafen Duisburg, Freeport of Duisburg). On olemassa laaja määrä erilaisia nimityksiä vapaasataman kaltaisille alueille, kuten Espanjassa Barcelonan vapaa-alue (Zona Franca Barcelona, Free Zone of Barcelona), Dubaissa Ras Al Khaimahin vapaakauppa-alue (دعّة، راس الخيمة، Ras al Khaimah Free Trade Zone) tai Koreassa sijaitseva Busan-Jinhaen vapaatalousalue (부산진해경제자유구역청, Busan-Jinhae Free Economic Zone). Käytetyssä termistössä on suurta hajontaa. Suomessa sijaitsevat kaksi vapaasatamaa ovat Hangossa sijaitseva Suomen Vapaasatama Oy (Freeport of Finland Ltd.) ja Mustolan Yritys- ja Logistiikkapuisto (Lappeenranta Free Zone Oy Ltd.).

Maailmanpankki luonnehti tätä kokonaisuutta vuoden 2008 tutkimuksessa ”Special Economic Zone” -termillä (SEZ eli erityistalousalue) (Maailmanpankki 2008, 2). Tämän sateenvarjokäsitteen alle jaoteltiin seuraavat kolme

vapaasatamien eri muotoa (Maailmanpankki 2008, 3): *Free trade zone* (vapaa-kauppa-alue), jolla tarkoitetaan aidoitettuja tullivapaita alueita, jotka tarjoavat varastointia ja jakelukeskuksia kaupankäyntiä, uudelleenvientä ja uudelleenlastausta varten. *Export processing zone* (vientiteollisuuden vapaa-alue), jotka ovat vientiin erikoistuneita teollisuusalueita. *Freeport* (vapaasatama) eli talous-alue, joka nauttii erinäisiä veroetuja ja voi saada kohdistettua tukea valtiolta. Sen rajojen sisällä voi tapahtua turismia, vähittäistavarakauppaa, pysyvää asumista ja tarjota laajempia etuuksia ja oikeuksia kuin ylemmät. (Maailmanpankki 2008, 3.) Tämän lisäksi on olemassa yksittäisen tehtaan viennin prosessointialueita, erikoistuneita alueita ja yritysalueita, jotka ovat sovellettuja versioita edellä mainituista vapaasatamien muodoista.

Maailmanpankin käsitteistöä voidaan johtaa tämän artikkelin tarpeisiin riittävä määritelmä vapaasatamille. Miksi valita suomennokseksi vapaasatama, jos Maailmanpankki on määritellyt kattokäsitteeksi erityistalousalueen (SEZ)? Valtiovarainministeriö on myös käyttänyt käsitettä ”erityistalousalue” kuvaamaan vapaasatamien muotoja (Lahtinen ja Viitala 2023). Toisaalta valtioneuvosto on taas käyttänyt sanaa ”vapaasatama” kuvailemaan ”Special Economic Zone” -käsitteen alle kuuluvia ilmiöitä (Isoaho ja Kaski 2021, 124). Suomenkielistä tieteellistä tutkimusta vapaasatamista ja taloudellisista erikoisalueista on olemassa hyvin vähän, eikä täten myöskään ole konsensusta terminologiasta ja sen käytöstä. Erityistalousaluetta (SEZ) käytetään usein käsitteenä, kun vapaasatamia tarkastellaan taloudellisista näkökulmista, jotka olettavat niiden vaikuttavan suotuisasti ympäröivään maailmaan. Vapaasatama (freeport) -käsitettä käytetään, kun alueita tutkitaan poliittis-taloudellisina ilmiöinä.

Johdannossa esitellyn Maailman tullijärjestön määritelmän lisäksi Maailmanpankin yleisluontoisessa määrittelyssä vapaasataman käsitteeseen kuuluu maantieteellisesti ja fyysisesti (aidattu tai muulla tavalla suojattu) rajattu alue, jota hallinnoi yksittäinen taho ja joka sijaitsee tullaus- ja verotusoikeuden ulkopuolella (Maailmanpankki 2008, 9). Tullaus- ja verotusoikeuden hetkellistä poistamista kutsutaan passitukseksi. Passitus on ”tavaroiden kuljetusta helpottava tullimenettely, jossa tavaroita kuljetetaan väliaikaisesti ilman tullimuodollisuuksia tai tullien ja verojen maksamista” (Tulli 2024). Passituksen fasilitointi on olennainen osa vapaasatamien olemassaolon oikeutusta. Sabine Dörrylle ja Markus Hesselle (2022, 165) vapaasatamat ovat poliittinen työkalu, joka mahdollistaa ulkomaisten sijoitusten houkuttelun erottamalla sen normaalin

kansallisen sääntelyn piiristä. Vapaasatamat voidaan nähdä ”alueellisina erikoisuuksina”, jotka toimivat kauppaa mahdollistavina logistiikka-alustoina (Lavissière ja Rodrigue 2017, 1). On myös syytä panna merkille vapaasatamien moninaiset omistajuussuhteet. Alueet voivat olla valtio- tai julkisomisteisia, valtion hallinnoimia (esimerkiksi valtion perustaman yksityisyrittäjien kautta) tai yksityisiä yritystoimijoita. Viime vuosituhanella valtio-omisteiset vapaasatamat olivat pääasiallinen tapa järjestää vapaasatama-alueiden hallinnointi ja esimerkiksi vuonna 1975 kaikki maailman vapaasatamat olivat joko valtio-omisteisia tai valtion hallinnoimia (OECD/EUIPO 2018, 18). Nykypäivänä yksityisomisteiset vapaasatamat ovat yleinen tapa järjestää alueiden hallinto, ja vuonna 2007 noin 62 % maailman vapaasatamista oli yksityisomisteisia (Maailmanpankki 2008, 18). Syyksi tälle nousulle Maailmanpankki antaa yksityisomisteisten vapaasatamien suuremman taloudellisen menestyksen (emt.). Suomessa Hangon vapaasatama on yksityisomisteinen ja Mustolan Yritys- ja Logistiikkapuisto Lappeenrannan kaupungin omistaman yksityisyrittäjien ylläpitämä.

Edellä on esitelty tarvittavat elementit artikkelissa esittämäni typologiaa tukevan määritelmän rakentamiseen. Vapaasatamalla tarkoitetaan tässä artikkelissa maantieteellisesti rajattua valtion suvereniteetin ulkopuolella sijaitsevaa aluetta, joka nauttii verotuksellisista ja taloudellisista etuoikeuksista sekä normaalia suuremmasta yksityisyrittäjien suojasta. Tämä määritelmä sisältää kaikki Maailmanpankin kuvaamat vapaasatamien muodot. Määritelmäni painottaa vapaasatamien poliittisuutta: salliessaan vapaasatamien olemassaolon valtio luovuttaa olennaisen osan suvereniteetistaan, ja valtion näkökulmasta tämä vaatii tarkkaa hyötyjen ja haittojen tasapainottelua. Määritelmästä myös puuttuu kritisoimani näennäisen epäpoliittinen ja kritiikitön oletus vapaasatamista kansainvälisen kaupan ja liiketoiminnan edistäjinä, mikä on pääasiallinen syy uudelleenmäärittelylle.

Vapaasatamien roolia ja merkitystä on aiemmassa tutkimuksessa analysoitu usein usklassisen taloustieteen teorioiden avulla. Vapaasataman menestyksen kriteereinä pidetään sitä, jos se on onnistunut saamaan alueelleen yrityksiä ja sijoittajia sekä luomaan työpaikkoja emomaansa alueelle (Moberg 2017, 7). Vapaasataman epäonnistuminen tai menestymisen selitetään talouden rakenteellisilla tekijöillä, kuten infrastruktuurilla tai sen puutteella, liiallisen byrokraatian luomina ongelmina, maantieteellisellä sijainnilla tai halvan (mutta samalla

tarpeeksi ammattitaitoisen) työvoiman määrällä (Mugano 2021, 162–164; Farole ja Akinci 2011). Vapaasatamien taloudellinen onnistuminen liitetään usein ajatukseen siitä, että se johtaa emomaan ”kehitykseen” (Ozocakli ja Khanalizadeh 2022; Frick ja Rodríguez-Pose 2023). Tärkeä osa vapaasatamien olemassaolon oikeutusta on usko sääntelyn purkuun ja matalaan verotukseen hyveenä: kansainvälisen pääoman oletetaan asettavan valtion alueelle sijoittumisen ehdoksi paikallisen liberalisoinnin vapaasatamien muodossa. (Moberg 2015, 171; Lahtinen ja Viitala 2023, 36–37). Toiseksi ne luovat työpaikkoja ja kysyntää emovaltion tuotannolle ja voivat tuoda uutta teknologista osaamista valtion alueelle (Maailmanpankki 2008, 32). Pääoman ja tuotannon liike valtion alueen läpi, etenkin viennin muodossa, korostuu erityisesti alan tutkimuksessa. Perustavanlaatuisiin valtiontaloudellisiin hyötyihin uskotaan, vaikka vapaasatamissa tapahtuva toiminta on joko verovapaata tai vähintään erittäin minimaalisesti verotettua (esim. Arbolino ym. 2020; Rodríguez-Pose ym. 2022). Jos edellä mainitun kaltainen talouspolitiikka koetaan kuitenkin objektiivisesti muita paremmaksi, miksi valtiot toteuttavat sitä ainoastaan tarkkaan rajatuilla alueilla eivätkä valtionlaajuisesti?

Markus Lahtinen ja Tommi Viitala (2023, 37–38) toteavat selvityksessään, että vapaasatamien veronalennukset eivät eurooppalaisten kokemusten perusteella johda lähtökohtaisesti alueen suurempaan taloudelliseen menestykseen ja niiden tulokset ovat usein jääneet kauas tavoitteista. Silti näiden järjestelyjen suosio on vain kasvanut. Lotta Moberg (2015, 171) tarjoaa tälle kolme erilaista selitysmallia: Vapaasatamat mahdollistavat älyllisen pääoman kokoon-tumisen maantieteellisesti yhteen sijaintiin, sillä yritykset eivät luontaisesti koordinoi sijaintiaan keskenään. Toiseksi valtiot voivat olla epävarmoja poliittisten päätösten vaikutuksista ja haluavat testata sitä rajatulla alueella. Kolmanneksi valtionlaajuinen poliittinen reformi ei välttämättä ole mahdollinen (esimerkiksi eliitin tai kansan vastustuksen takia), joten rajattu alue toimii toiseksi parhaana vaihtoehtona. Mobergin tarjoamat oletukset korostavat vapaasatamien poliittisuutta, jonka pohdinta laajalti puuttuu vapaasatamien taloudellisesta analyysistä. Toinen huomioonotettava aspekti on edellä kuvatun analyysin keskittyminen niin sanottujen kehittyvien maiden markkinoiden liberalisointiin ja vapaasatamiin. Johdannossa vapaasatamia kuvattiin historiallisesti vauraiden valtioiden ilmiönä, joka on toisen maailmansodan jälkeen levinnyt globaaliksi. Vauraiden valtioiden vapaasatamien analyysi ja

tutkimus puuttuu taloustieteen ja liiketoiminnan kirjallisuudesta lähes täysin, ja vauraiden valtioiden vapaasatamien tutkimus onkin keskittynyt vahvasti ”luksusvapaasatamien” käsitteellistämiseen globaalin poliittisen talouden ja offshore-viitekehyksen kautta.

Vapaasataman typologia

Seuraavaksi esittelen muotoilemani viisikohtaisen typologian vapaasatamien luonteesta. Sen ulottuvuudet yhdessä tarkasteltuna luovat kokonaisvaltaisen kuvan vapaasatamien poliittisuudesta: 1) monikansallisen yrityksen vallankäyttö, 2) offshore-talouden ja hyödykkeellistetyn suvereniteetin merkitys, 3) markkinaehtoperiaatteen rikkominen, 4) superrikkaiden ja taideteollisuuden merkitys, ja 5) veroparatiisien suhde vapaasatamiin.

Monikansallisen yrityksen valta

Yritysvallan käytön ymmärtäminen, ja sen ymmärtäminen nimenomaan rinnakkaisena valtion vallankäytön kanssa, on olennaista tutkittaessa vapaasatamien poliittista taloutta. Niiden verovapauteen ja paikalliseen suvereniteetin murtamiseen perustuva luonne kiteyttää tämän konfliktin yritysvallan käytön tutkimuksen ytimessä. Globalisoituneessa maailmassa 1980-luvulta eteenpäin valtioiden monopoli poliittisen vallan käytössä on murentunut yritysvallan poliittisen vallan kasvaessa (Ylönen ja Saari 2020). Esimerkiksi Stephen Bell (2012) sekä Matti Ylönen ja Leevi Saari (2020) argumentoivat, että perinteinen politiikan tutkimus on ollut osin voimaton havainnoimaan yritysvallan käyttöä ja sen muotoja yhteiskunnassa. Vapaasatamien tutkimuksen osalta tämä on näkynyt talouskeskeisen tutkimuksen yliedustuksessa, jossa poliittiset ulottuvuudet sivuutetaan.

Milan Babic ym. (2017) esittävät, että yritysvallan ymmärtämisessä on olennaista niiden käsittäminen valtioon verrannollisina toimijoina. Käsitys monikansallisista yrityksistä joko valtiolle alisteisina tai vaihtoehtoisesti valtion toimivallan ylittävinä toimijoina ei tuota todellisuutta kuvaavaa tietoa. Kyseessä on jatkuva kamppailu vaikutus- ja määräysvallasta, jossa agendanmääritykseen liittyvät rakenteelliset ja instrumentaaliset toimet sekä makrotason muutokset

toimintaympäristössä (Babic ym. 2022). Instrumentaaliset yritysvallan muodot käsittävät lobbauksen ja poliittisten lahjoitusten kaltaisia toimia, joiden avulla pyritään aktiivisesti ja tietoisesti muuttamaan valtion toimintaa. Rakenteelliset vallan muodot koostuvat siitä vallasta, jota yrityksillä on esimerkiksi rahanvirtojen, investointien, työllisyyden ja hintojen hallitsemisen kautta. Tällöin vallan harjoittamisen uhka riittää sen käyttämiseen esimerkiksi rajoittamalla mahdollisia ratkaisuja, joita politiikkakysymyksiin pohditaan. Toisaalta rakenteellisen vallan muotona toimivat myös yhteiskunnissa vallitsevat ideologiat, kuten yksinkertaisimmillaan markkinakapitalismi, jotka voivat suosia yrityksiä ja toimia yritysvaltaa edistävästi, kuten esimerkiksi Ylösen ja Saaren (2020) mukaan on tapahtunut 1980-luvulta eteenpäin. Lopulta makrotason muutokset toimintaympäristössä viittaavat esimerkiksi sotien, pandemioiden ja talousromahduksien kaltaisiin tapahtumiin, joissa rakenteet voivat muuttua yritysvaltaa edistäviksi.

Vapaasatamat poliittisen vallankäytön välineenä yhdistävät kaikki edellä kuvatut toimet. Babic ym. (2022) kehyksessä yrityksen vallankäyttö näytetään joukkona kahdenkeskisiä suhteita median, valtion, sen kansalaisten ja ”paon” (exit) mahdollisuuden kautta. Jotta vapaasatama voidaan muodostaa, valtion täytyy kokea sen hyödyt haittoja suuremmiksi. Yrityksille vapaasatama taas näyttyy positiivisena mahdollisuutena, sillä niille vero- ja tullausvapaus sekä kasvanut yksityisyydensuoja toiminnalle ovat toivottavia. Vapaasatama muodostuu epätasaiseksi kentäksi vallankäytölle, jossa yritysvallalla on selkeä ylivoima valtioon nähden. Valtiolla ainoa tapa saavuttaa tasavertainen neuvotteluasema on purkaa vapaasatamajärjestely, joka vaatisi vapaasatamien politisoimista.

Albert Hirschmanille (1970, 15) pako (exit) ja ääni (voice) ovat kaksi tapaa, joilla hahmottaa talouden ja politiikan välistä suhdetta. Pako perustuu yhtäältä vaihtoehtojen olemassaoloon (ja käyttöön) sekä taloudellisten toimijoiden liikkuvuuteen (Hirschman 1970, 21–23). Yritys on aina potentiaalisesti valmis siirtämään toimintansa valtiosta toiseen, jos olosuhteet uhkaavat käydä sen toiminnalle epäotollisiksi. Esimerkkinä tällaisesta kehityksestä on liikevoiton väheneminen korkean verotuksen tai alhaisten hintojen takia. Ääni on yhtälön ulottuvuus, jossa paon sijaan pyritään muuttamaan ja vaikuttamaan ongelmallisina nähtyihin käytäntöihin esimerkiksi yrityksen vedotessa valtioon alennetun verotuksen tai verovapauden puolesta (emt., 33–32). Jos paon mahdollisuus

on olemassa, yrityksen todennäköisyys käyttää ääntään vähenee (emt., 76). Valtioiden maantieteellinen pysyvyys verrattuna modernin monikansallisen yrityksen liikkuvuuteen muodostuu valtaepäsuhtaan keskeiseksi tekijäksi.

Ylläpitäessään paon mahdollisuutta yritys pakottaa valtion toimimaan yrityksen intressien mukaisesti. Valtio voi kokea, ettei sillä ole varaa menettää vapaasataman alueella toimivien yritysten kauppaa, eikä siksi kykene nostamaan alueen verotusta tai muuttamaan järjestelyn ehtoja. Tämä mahdollistaa vapaasataman alueella tapahtuvan vallankäytön juurtumisen osaksi niiden emovaltioiden todellisuutta.

Esimerkiksi Afrikan valtioissa vapaasatamien määrä lisääntyy jatkuvasti, vaikka järjestelyiden tulokset jäävät jopa onnistuneiksi luokitelluissa tapauksissa tavoitteista. Syitä epäonnistumisille haetaan erityisesti perustettujen vapaasatamien liian vähäisestä taloudellisen, hallinnollisen ja poliittisen autonomian asteesta sekä liian vähäisestä emovaltion tarjoaman poliittisen tuen määrästä. (Rodríguez-Pose ym. 2022, 469–470.) Se, ettei vapaasatamajärjestelyä itsessään kyseenalaisteta, kertoo yritysvallan onnistuneesta agendamäärityksestä vapaasatamien suhteen.

Vapaasatamat ovat yrityksille suotuisia järjestelyjä, ja niiden syntyminen valtioiden alueelle voidaan selittää niin monikansallisen yritysvallan kuin aatteiden kautta. Yritysten valta on vakiintunut osaksi yhteiskuntia etenkin Bretton Woods -järjestelmän murtumisen jälkeen 1980-luvulta eteenpäin, ja talouden (globaalien) sääntelyrakenteiden hajanaisuus kasvattaa tätä valtaa entisestään (Ylönen ja Saari 2020). Jos monikansallisen yrityksen vallankäytön ymmärtää kansainvälisen politiikan tutkimuksen realismin teoriakehyksen näkökulmasta, ne pyrkivät edistämään omia intressejään ja vaikutusvaltaansa (esim. Babic ym. 2017). Vapaasatamat ovat tästä näkökulmasta samanaikaisesti tämän vaikutusvallan edistäjiä ja selkeä esimerkki jo saavutetusta vallasta. Yksityisomisteisten vapaasatamien tapauksessa myös itse vapaasatama voi käyttää valtaa sen kautta toimivien monikansallisten yksityisyriyten lisäksi. Yritysvallan ymmärtämisen tärkeyttä korostaa esimerkiksi Amazonin tapaus. Se on yrityksenä maksanut useina vuosina emomaahansa Yhdysvaltoihin veroja nolla prosenttia. Amazonin pääomistajan veroprosentti jäi samaten useana vuonna alle yhden prosentin verojärjestelyiden ansiosta. (Eisinger ym. 2021; Bose 2021.) Amazonille logistiset erillisoikeudet tullausvapaudessa ovat olennainen osa sen menestystä.

Offshore ja hyödykkeellistetty suvereniteetti

Globaalin poliittisen talouden tutkimuksen ”offshore”-teoriakehys on olennainen, jotta voimme ymmärtää monikansallisten yritysten harjoittamaa valtaa ja sen vaikutuksia maailmaan. Offshorella tarkoitetaan valtion alueella sijaitsevia juridisesti erillisiä sijainteja, kuten veroparatiiseja ja vapaasatamia, joita määrittää valtion muita alueita vähäisempi sääntely ja sen valvonta (Palan 1999, 65). Tämä luo hyödyllisen toimintaympäristön kansainvälisen pääoman toimintaintresseille ja muodostaa veroparatiiseista suvereniteetiltään ”pseudoitsenäisiä” (Ylönen 2018, 58). Offshoren, vapaasatamien ja veroparatiisien välillä onkin kiinteä yhteys. Veroparatiisien tärkeyden hahmottaminen globaalin pääoman liikuttamisessa ja hoitamisessa vaati valtion ja globalisaation suhteen ymmärtämistä uudella tavalla perinteisen ”globalisaatio murentaa valtion suvereniteettiä” -ajattelumallin sijaan (Ylönen 2018, 70). Tämän aukon Ronen Palan (2003, 157) täytti teoretisoinnilla hyödykkeellistetyistä suvereniteetista (*commercialized sovereignty*), jossa valtio luo omasta suvereniteetistaan finanssi-instrumentin luodessaan veroparatiiseja tai vapaasatamia, samalla kun se pyrkii pääoman houkutteluun.

Hyödykkeellistäessään osia suvereniteetistaan valtio ryhtyy myymään näitä osia kuin finanssi-instrumentteja (Palan 2003, 158–159). Vapaasatamat ovat konkreettinen ilmentymä suvereniteetin kaupallistamisesta, jossa valtio luovuttaa suvereenia kontrolliaan yksityisintresseille niin maantieteellisesti, taloudellisesti kuin poliittisestikin. Vapaasatamien alueella tapahtuva toiminta on laajalti vapaasatamaa isännöivän valtion kontrollin ulkopuolella. Tämä luo vapaasatamissa toimiville yrityksille poliittisia vapauksia liittyen muun muassa omaisuuden piilottamiseen, omistajuussuhteiden hämärtämiseen tai verovelvollisuuksien välttelyyn. Valtiollisen suvereniteetin hyödykkeellistämisen voi nähdä luonnollisena jatkumona markkinaliberaalille ajattelulle, jossa vapaat markkinat ovat yksi lähtökohdista ideaalille yhteiskunnalle. Näin suvereniteetti ja valta voidaan kaupallistaa, jolloin kansainvälistä suvereniteettiä ohjaavat periaatteet luovat poliittista todellisuutta, jossa määräysvalta kasaantuu vauraimmille, kuten esimerkiksi monikansallisille yrityksille tai superrikkaille. Esimerkiksi Euroopan unionin (EU) tapauksessa suvereniteettiä on vapaasatamien lisäksi hyödykkeellistetty muun muassa muuttamalla kansallisuudesta

finanssi-instrumentti: Maltaan kansalaisuuden hinnaksi on arvioitu noin 600 000–1 000 000 euroa (Carrera 2014; Parker 2017; Přívara 2019).

Offshore-talous toimii hyödykkeellistelyn suvereniteetin kautta. Palania ja Nesvetailovaa (2013, 27–28) mukailleen tätä suvereniteetin ulkopuolelle muodostunutta ylikansallista järjestelyä voi kuvata seuraavasti: Kun olemassaolo ja toiminta on ”toisaalla” suhteessa viralliseen taseeseen tai ”toisaalle” rekisteröityjä tuotantolaitoksia käytetään verotuksellisista tai sääntelyyn liittyvistä syistä, vapauttaa se nämä ”toisaalla” olevat toimijat vastuuvollisuudesta kansallisvaltioiden tasolla. Tämän vastuuvollisuuden puute näkyy tarkasteltaessa monikansallisten yritysten tapaa käyttää markkinaehtoperiaatetta siirtohinnoittelussa.

Markkinaehtoperiaatteen rikkominen vapaasatamien kontekstissa

Monikansalliselle yritykselle vapaasatama on sille otollisen vallankäytön työkalu. Markkinaehtoperiaatteen (*arm's length principle*) rikkominen siirtohinnoittelun välityksellä on yksi tämän vallankäytön konkreettisista ilmenemismuodoista. Markkinaehtoperiaatteessa näennäisesti markkinaperusteinen talouspoliittinen päätös antaa yksityisille toimijoille laajan vallan määrittää kansainvälistä omaisuuden liikettä osana ”offshore”-teoriakehystä (Ylönen 2018, 70).

Markkinaehtoperiaate mahdollistaa monikansallisen yrityksen sisäistä kaupankäyntiä itsensä tai tytäryhtiöidensä kanssa siirtohinnoittelun kautta. Siirtohinnoittelu on monikansallisen yrityksen sisällä tapahtuvaa kauppaa ja hinnoittelua. Tämän hinnoittelun täytyy lain mukaan olla markkinaehtoista, eli konsernin sisäinen kauppa täytyy käydä kuin kyseessä olisi kaksi toisistaan erillistä yritystä, jotka käyvät kauppaa keskenään. Olosuhteiden täytyy siis olla samat kuin vapailla markkinoilla. Tämä ”erillisyyhtiöperiaate” on siirtohinnoittelun keskeinen edellytys. (Vero 2024.) Empiirinen aineisto kuitenkin osoittaa, että yhtiön sisäisessä kaupankäynnissä hinnat ovat usein huomattavan erilaisia verrattuna samoissa olosuhteissa käytyyn markkinaehtoiseen kauppaan (Ylönen ja Teivainen 2018, 442). Jos yhtiöiden sisäinen hinnoittelu ei noudata markkinaehtoisia hintoja ja se tapahtuu tarkoituksellisesti vääristelmällä siirtohintoja, korostaa se siirtohinnoittelun vaikutusta valtion talouteen. esimerkiksi vähentyneiden verotulojen muodossa. Matti Ylönen ja Teivo

Teivainen (2018, 446, 449) tuovat tutkimuksessaan esiin tapoja, joilla yritykset rikkovat markkinaehtoperiaatteita siirtohinnoittelun kautta: Sen avulla liikevaihtoa voidaan näyttää kirjanpidollisesti sen syntyalueen sijaan toisella toimivalta-alueella, jossa liikevoiton verotus on joko olematonta tai erittäin vähäistä verrattuna tämän liikevoiton tosiasialliseen syntyalueeseen. Nämä muodostavat yrityksen sisäisessä todellisuudessa talousjärjestelmän, joka ei perustu markkinaehtoiisiin hintoihin vaan yrityksen suunnitteluun.

Tämä järjestely toteutuu muun muassa vapaasatamien kautta. Hinnoittelun optimointi toteutetaan usein kirjanpidollisin keinoin. Valitsemalla hyödykkeiden sijoituksen sääntelyiden valvonnan kannalta heikkoon ja verotuksellisesti otolliseen sijaintiin yritys onnistuu todennäköisemmin rikkomään markkinaehtoperiaatetta. Markkinaehtoperiaatetta voidaan rikkoa esimerkiksi hyödyntämällä vapaasatamien tariffi- ja verovapautta. Hyödykkeet voidaan siirtää valtioiden toimivalta-alueelta toiselle hyödyntäen vapaasatamien globaalia verkostoa ja lopulta tuoda hyödykkeet verotuksen alaiseksi juuri siellä, missä tämä on yrityksen liikevoiton tai muiden tavoitteiden maksimoinnin kannalta otollisinta. Tämänkaltaisissa järjestelyissä hyödynnetään usein ketjutettuja pöytälaatikkoyhtiöitä ja muita omistajuutta hämärtäviä keinoja.

Kansainvälisellä (tai ylikansallisella) yrityksellä on valtaa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin ja se pystyy toimimaan itsenäisesti kahdensuuntaisessa vuorovaikutussuhteessa valtioiden ja muiden poliittisten järjestelmien kanssa. Vapaasatamat tarjoavat työkaluja tähän vallankäyttöön esimerkiksi mahdollistamalla markkinaehtoperiaatteen rikkomista. Kansainvälisten yritysten tasolta voimme laskeutua havainnoimaan yksilötason vallankäyttöä vapaasatamien kautta.

Superrikkaat, luksusvapaasatamat ja globaali taidemarkkina

Vapaasatamat mahdollistavat piilotetun vaurauden keskittymisen, ja ne tarjoavat selkeitä etuja maailman superrikkaille. Varallisuus keskittyy pienelle osalle maailman väestöstä luoden syvenevää epätasa-arvoa (esim. Piketty 2014; Milanovic 2018). Finanssikriisin jälkeen tämä kehitys kiihtyi, ja koronapandemian aikana tilanne kärjistyi, jolloin vuonna 2022 maailman rikkain 10 % omistaa 76 % kaikesta maailman omaisuudesta (Chancel ym. 2023). Lisäksi

Oxfam-järjestön (Ahmed 2022) mukaan maailman kymmenen rikkainta ihmistä kaksinkertaisti omaisuutensa pandemian aikana. Daron Acemoglu (2024) vertaa tilannetta 1900-luvun alun Yhdysvaltoihin kutsuen nykyhetkeä toiseksi kullatuksi ajaksi (*Gilded Age*), jossa superrikkaat toimivat uusina ryöväriparoneina. Piketty (2014, 590–592) mukaan vaurauden keskittymisestä on lähes mahdotonta saada täydellistä kuvaa offshore-talouden mahdollistaman omaisuuden piilottamisen ja veronkierron takia. Zucman (2015) hahmottelee neljä teemaa, jotka tukevat offshore-talouden mahdollistamaa veronkiertoa ja vaurauden keskittymistä: 1) pöytälaatikoyhtiöt, 2) väärennetty laskutus, 3) offshore-pankkitilit ja 4) omistajuuden hämärtäminen. Vapaasatamalla on roolinsa kaikissa näissä. Siinä missä monikansalliset yritykset voivat käyttää vapaasatamia ylikansallistumiseen ja verovastuiden välttelyyn, superrikkailla vapaasatamat mahdollistavat varallisuuden piilottamisen ja äärimmäisen yksityisyyden.

Edellä kuvatut omaisuuden piilottamisen muodot ovat suoraa jatkoa sen historiallisille muodoille, etenkin Sveitsin pankkialaisuuden hyödyntämiselle. Ranskan vallankumouksen yhteydessä jatkuvasti ahtaammalle ajettu aristokratia suojeli ja piilotti omaisuuttaan siirtämällä sitä korkeita maksuja vastaan sveitsiläisiin pankkeihin (Palan 2003, 103). Tämä toimintaperiaate säilyi läpi 1800-luvun, ja kansainvälisten superrikkaiden mahdollisuus ylittää valtioiden rajat globalisoituvassa maailmassa 1800-luvun lopulla ajautui jännitteeseen valtioiden alueellisen suvereniteetin kanssa. Jännitteet näkyivät esimerkiksi uusien kansainvälisten yritysten verotuksellisuina epäselvyyksinä. Ristiriidat johtivat lopulta verolainsäädännön uudistuksiin ja offshore-talouden syntymiseen. (Palan 2003, 102.) Tässä yhteydessä syntyivät myös modernit vapaasatamat. Geneven vapaasatama perustettiin vuonna 1888 tukemaan passituksessa (in-transit) olevien korkean kysynnän hyödykkeiden (vilja, tupakka, alkoholi ja tee) logistiikkaa ympäri Eurooppaa ilman päällekkäistä verotusta (Fyfe 2023, 162). Nykypäivänä tämä vapaasatama toimii pääasiallisesti logistiikkayritysten ja taidekeräilijöiden alustana (emt.). Vapaasatamat mahdollistavat materian jäädyttämisen pysyvästi ”passitukseen” mahdollistaen tämän varallisuuden ”katoamisen”. Pankkialaisuuden murruttua 2000-luvulla varallisuuden piilottamisen muodot ja tavat muuttuivat keskittyen vapaasatamien ja taideteollisuuden piiriin.

Arvotaide kytkee maailman superrikkaat vapaasatamiin. Kun taidetta käsitetään omaisuuslajina, johon voi sijoittaa, se hyödykkeellistyy. Taiteen hyödykkeellistyminen on vuosisatoja vanha ilmiö, mutta modernissa maailmassa sen

mittakaava ja kytkeytyminen finanssimarkkinoiden logiikkaan on muuttanut tilannetta. Finansoitu eli äärihyödykkeellistetty taide muodostaa ympärilleen ”taideteollisuuden”, jota Christopher Upton-Hansen (2018, 14) luonnehtii ”päällekkäisistä organisaatioista, tuotteista, teknologioista ja asiakkaista muodostuneeksi pirstaloituneeksi yhteisöksi”. Jos havainnollistamme taideteollisuuden syntyneen täyttämään tarvetta omaisuuden piilottamiselle, silloin vapaasatamat ovat tämän teollisuuden päätyökalu (Post ja Calvão 2020, 4). Vapaasatamien luonne vetoaa ”uuteen keräilijätyyppiin”, joka ei osta taidetta koteihinsa tai intohimosta siihen vaan sijoituksena (Upton-Hansen 2018, 74). Esimerkiksi vuonna 2013 Geneven vapaasatamassa arvioitiin olevan noin 1,2 miljoonaa taideteosta (Post ja Calvão 2020, 1). Tähän ”uuteen keräilijätyyppiin” kuuluvat globaalit superrikkaat, jotka etsivät uusia tapoja varallisuuden säilyttämiseen ja piilottamiseen. Taiteen muotoon kätketyn varallisuuden yhdeksi loppusijoituspaikaksi muodostuu ylikansallisella alueella valtion kontrollin ulkopuolella sijaitsevat vapaasatamat. Samalla taiteella voidaan käydä kauppaa ja tätä kautta siirtää varallisuutta suuria määriä vapaasatamien alueilla.

Kaupankäynti hyödykkeellistetyllä taiteella vapaasatamissa voi yksinkertaisimmillaan tarkoittaa kahden taideteoksen paikan siirtämistä huoneesta toiseen ostajan ja myyjän varastojen välillä (Weeks 2020, 4). Tästä kaupankäynnistä ei makseta minkäänlaisia arvonlisä- tai varainsiirtoveroja vapaasataman emomaahan, sillä taideteokset ovat pysyvässä passituksessa (in-transit), läpikulumatkalla, määrittämättömään päämääräänsä vero- ja tullivapaiden vapaasatamien kautta. Taideteokset, joihin omaisuus on sidottu, voivat siis pysyä pysyvästi passituksessa eli piilossa. Transaktion osapuolilla on velvollisuus ilmoittaa tämä kauppa kotimaassaan, mutta tieto edes tämän omaisuuden olemassaolosta, saati sillä käydystä kaupasta, ei välttämättä koskaan poistu vapaasataman alueelta. (Fyfe 2023, 165.) Koska vapaasatamat sijaitsevat valtion suvereniiteetin ulkopuolella, omaisuutta voidaan surutta siirtää vapaasatamasta toiseen ilman ilmoitusvelvollisuuksien noudattamista tai selvityksiä omistussuhteista. Omaisuus liikkuu suvereenin valtion alueelta toiselle ilman, että kummallakaan valtiolla on oikeutta tarkastella sitä tai tietoa siitä, että tämä kuljetus on tapahtunut tai minkälaista materiaa se on sisältänyt. Näin vapaasatamassa kauppaa käyvät yritykset ja sijoittajat ovat vapautuneet velvoitteistaan valtiota kohtaan ja muuttuneet aidosti ylikansallisiksi.

Tätä järjestelyä kuvaamaan Oddný Helgadóttir (2023) on kehittänyt ”luksusvapaataman” käsitteen, joka eroaa perinteisistä vapaasatamista. Luksusvapaasatamia määrittää niiden järjestelyn pysyvyys. Siinä missä perinteiset vapaasatamat olivat ”tilapäisiä varastoja kuljetuksessa oleville hyödykkeille”, luksusvapaasatamat ovat omaisuuden hoitoon, pysyvään varastointiin ja kaupankäyntiin tarkoitettuja laitoksia. (Helgadóttir 2023, 2–3.) Luksusvapaasatamat syntyivät paikkaamaan pankkialaisuuden murtumisen jättämää tyhjiötä (Helgadóttir 2023, 14). Tällaisia vapaasatamia on esimerkiksi edellä kuvattu Geneven vapaasatama. Luksusvapaasataman käsite luo pesäeron ”perinteisten” vapaasatamien ja 1990-luvulla syntyneen uudentyyppisen vapaasataman välillä. Luksusvapaasatamat näyttävät laajana petosten ja yhteiskunnallisen vapauden hyväksikäytön verkkona (Helgadóttir 2021, 187–190), kun taas perinteiset vapaasatamat ovat ”olennaisia” ja ”ratkaisevia” osia maailmankaupassa estäen kaksinkertaista verotusta ja varmistaen tuotteiden sujuvan kuljetuksen (Helgadóttir 2023, 3; 2021, 182).

Esitän, että jaottelu perinteisiin ja luksusvapaasatamiin monimutkaistuu, kun vapaasatamien toiminnassa huomioidaan superrikkaiden vallankäytön lisäksi monikansallisten yritysten valta. ”Perinteisten” vapaasatamien ”tilapäiset varastot” ja saavutetut edut voivat muuttua asteittaisesti luksusvapaasatamien tavoin pysyviksi järjestelyiksi. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa vapaasatamien ”tilapäiseksi” kuvailtu viiden vuoden verovapaus laajennettiin kymmenvuotiseksi ja samalla niiden kehittämiseen varattiin 150 miljoonaa puntaa verovaroja Sunakin hallituksen alaisuudessa vuonna 2023 (Pickard ja Foster 2023; Young ja Gove 2023). Tällöin monikansallisille yrityksille luodaan pysyvä mahdollisuus optimoida kirjanpitoa ja vältellä verotusta piiloutumalla ylikansalliselle alueelle. Lisäksi on syytä huomata, että monikansallisten suuryritysten omistajat koostuvat usein pienestä joukosta maailman superrikkaita (Vitali ym. 2011; Heemskerk 2013). Tämä korostaa sitä, että jaottelun käytön täytyy olla tarkasti harkittua. Luksusvapaasatamien yhteydessä yritysvallan käyttö on jäänyt vähälle huomiolle etenkin sen takia, että niitä on tutkittu lähinnä superrikkaiden ja muiden yksityishenkilöiden taide- ja arvotavarasäilytyksen kautta. Luksusvapaasatamat ovat kuitenkin usein yksityisyrittäjiä, ja niiden rajojen sisällä voi toimia useita erikoistuneita logistiikkayrityksiä, gallerioita tai muita palveluntarjoajia. Ne tarjoavat superrikkaille samankaltaisia vallankäytön mahdollisuuksia kuin monikansallisille yrityksille.

Veroparatiisit ja kansainvälinen rikollisuus

Vapaasatamien poliittisen talouden typologian viimeisen osan muodostavat veroparatiisit ja rikollisuus. Kaikki vapaasatamat eivät ole veroparatiiseja eivätkä kaikki veroparatiisit vapaasatamia, mutta nämä ilmiöt ovat olennaisesti kytköksissä toisiinsa. Veronkierto ja verosuunnittelu (*tax evasion* ja *tax avoidance*) ovat kaksi erillistä ilmiötä lain silmissä. Veronkierto on laitonta verojen maksamatta jättämistä, siinä missä verosuunnittelu on lain mahdollisuuksien ja porsaanreikien käyttöä verotuksen minimoimiseksi.

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD määrittelee veroparatiisin valtioksi, jolla on alhainen tai olematon verotus tuloille, heikko koordinaatio veroviranomaisten kesken, puute läpinäkyvyydestä valtiollisissa instituutioissa sekä olematon bisnessektori (OECD 1998, 23). Määrittelyssä on muutamia ongelmia, sillä esimerkiksi Alankomaat on yksi yhtiöveroparatiiseista, vaikka sillä on laajat julkiset rekisterit (Ylönen 2018, 14). Veroparatiisit voidaan nähdä suvereniteetin kaupallistumisen ääri-ilmiönä, jossa valtio antautuu ylikansallisille intresseille lähes täysin. Tällöin valtion yhdeksi päätehtäväksi muodostuu globaalin eliitin ja monikansallisten yritysten varallisuuden houkuttelu. Vapaasatamilla on harvoin kaikkia veroparatiisien tunnuspiirteitä, mutta niistä voidaan löytää useita veroparatiisimaisia elementtejä. Tällöin tarkastelun kohde vaihtuu valtioista pienempiin erikoisjärjestelyihin, lähinnä hyödykkeellistetyn suvereniteetin muotoihin. Dörry ja Hesse (2022, 166) kuvaavat tämänkaltaisia järjestelyitä ”toimivalta-alueiksi toimivalta-alueiden sisällä” tai ”veroparatiiseiksi veroparatiiseissa”. Vapaasatamat näiden veroparatiisien sisällä muodostuvat siis ääri-ilmiön ääri-ilmiöksi ja ilmentävätkin ylikansallisuuden voittoa valtiosta. Esimerkiksi Arabiemiirikunnissa – valtiossa, jossa ei ole tuloverotusta – Dubain kaupungissa sijaitsee useita vapaasatamiksi luokiteltavia alueita, joissa (eliitin ja monikansallisten yritysten) taloudellisen vapauden ilmenemismuodot, kuten yksityisyys ja kaupankäynnin vapaus, ovat vielä valtiotasoaakin korkeampia.

Vapaasatamien veroparatiisiaspekteja ilmentävät niissä paljastuneet väärinkäytökset ja muut skandaalit, joita on käsitelty tutkimuksessa laajasti (esim. Helgadóttir 2021, 187–190; Post ja Calvão 2020, 11–13; Fyfe 2023, 165–168). Näitä ovat esimerkiksi Geneven vapaasatamasta löytynyt natsien sotasaaliina varastama taideteos, jonka omistajuutta ei ole kyetty selvittämään, joukko

varastettuja egyptiläisiä artefakteja ja roomalainen sarkofagi, joka oli ryöstetty Turkista arkeologiselta kaivannolta. Edellisessä luvussa kuvatussa taiteen finansoitumisen ja omistajuuden häivyttämisessä voi nähdä olevan kyse ”pseudoveronkierrosta”, jossa verovapautta ja passitusta käytetään hyväksi, jotta kaupankäyntiin liittyviltä veroilta vältyttäisiin. EU pyrkii vaikuttamaan tähän rahanpesulainsäädännön tiukentamisella (Korver 2018), mutta näkökulman fokus keskittyy kansainvälisen rikollisuuden rooliin rahanpesussa, superrikkaiden veronkierrossa ja taideteollisuudessa. Kansainvälisen yrityksen vallankäytön tarkastelu vapaasatamien kautta jää katveeseen. Tämä korostaa ylikansallisten yritysten vallankäytön kriittisen tarkastelun tärkeyttä vapaasatamien tutkimuksessa ja esimerkiksi siirtohinnoittelun mahdollistamisessa. Lisäksi vuoden 2015 SwissLeaks, vuonna 2016 julkaistut Panaman paperit tai vuoden 2017 Paratiisin paperit kaikki alleviivasivat veroparatiisien ja niihin linkittyvien vapaasatamien roolia valtiolliselta suvereniteetiltä ja vastuulta pakenemisessä ylikansallisuuden kehukseen.

Vapaasataman funktio näyttäytyykin poliittisen vallankäytön välineenä vahvasti verrannollisena veroparatiiseiksi luokiteltuihin valtioihin. Molemmat toimivat työkaluina poliittiselle vallankäytölle ja ylikansallisuuteen tähtäävään ajatusmaailman mahdollistajina. Vapaasatamien käsitteellistäminen veroparatiisina auttaa laajentamaan ymmärrystämme veroparatiiseista. Vapaasatamia on useimmissa maailman maissa, mutta useimmat maailman maat eivät ole luokiteltavissa veroparatiiseiksi. Kun valtio on hyödykkeellistänyt osan suvereniteetistään vapaasataman muodossa, on se luonut juuri edellä mainitun kaltaisen toimivalta-alueen sisälleen ja käytännössä luonut laillisen veroparatiisin. Tässä sitoutuvat yhteen vapaasatamien ulottuvuudet: eliitille vapaasatamat mahdollistavat omaisuuden piilottamisen, verojen välttelyn tai veropetokset sekä näiden mukanaan tuoman ylikansallisen statuksen, siinä missä monikansalliselle yritykselle vapaasatama veroparatiisina tarjoaa vapaat kädet kirjanpidon tietoiseen monimutkaistamiseen, yhtiön sisäisen toiminnan piilottamiseen ja omistusjärjestelyiden häivyttämiseen.

Vapaasatamat ovat yksi veronkierron ja verosuunnittelun mahdollistajista, ja tämä pätee niin länsimaisiin ”luksusvapaasatamiin” kuin perinteisiin ”veroparatiisi”vapaasatamiin. Länsimaisten vapaasatamien osallisuutta veronkiertoon on tutkinut esimerkiksi Chloe Fyfe (2023), jonka tutkimuksessa vapaasatamat ovat tietoisesti veronkiertoa ja omaisuuden piilottamista edistäviä entiteettejä.

Geneven vapaasataman toiminta, jossa se pyrkii aktiivisesti piilottamaan tietoa sen halleissa sijaitsevan omaisuuden omistajista pöytälaatikkoyhtiöiden ja äärimmäiseen anonymiteettiin vetoamisen kautta, muodostuu aktiiviseksi osaksi vapaasatamien liiketoimintamallia (Fyfe 2023, 173). EU-parlamentin päätöslauselma talousrikollisuudesta vuodelta 2019 (EU 2019) painotti veronkierron ja verovälttelyn lisäksi *aggressiivista verosuunnittelua* (*aggressive tax planning*), joka on olennainen osa vapaasatamien tarjoamia palveluja. Esimerkiksi Geneven vapaasatama mainostaa logistiikkapalveluitaan ”palveluna, joka on suunniteltu täyttämään vaativimmat hienovaraisuuden ja yksityisyyden standardit” (NLC ei pvm.). EU-parlamentin päätöslauselma sisältää oman luvun vapaasatamille ja taloudellisille erikoisalueille, joka huomioi niiden erittäin suuren riskin rahanpesussa: ”Turvallisen varastoinnin lisäksi vapaasatamien tarjoama korkea yksityisyyden taso, verotus- ja tullausvapaus voidaan nähdä motivaatioina niiden käyttämiselle” (EU 2019, 4.2.205). Samalla päätöslauselma huomioi, että pankkisalaisuuden (banking secrecy) loppuminen on johtanut uusien markkinoiden, kuten taiteen, hyödyntämiseen omaisuuden piilottamisessa taidemarkkinoiden regulaation puutteen ja markkinahintojen epäselvyyden vuoksi (EU 2019, 4.2.212). Tämä taide varastoidaan usein juuri vapaasatamissa, joissa sen arvon, omistajuuden ja jopa olemassaolon epäselvyys yhdistyy tavalla, joka palvelee erinomaisesti tavoitetta piilottaa varallisuutta.

Vapaasatamat kytkeytyvät myös vakavaan rikollisuuteen, jolla on suora vaikutus henkeen ja terveyteen. Tähän sisältyy esimerkiksi kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden harjoittama rahanpesu ja terrorismin rahoitus. Tästä näkökulmasta tutkimustietoa on hyvin niukasti, ja se rajoittuu lähinnä EU:n ja muiden institutionaalisten toimijoiden lyhyisiin ulostuloihin näistä mahdollisista yhteyksistä vapaasatamien ja järjestäytyneen rikollisuuden välillä (Isoaho ja Kaski 2021; EU 2019, 6.4.351).

Kirjallisuudessa esiintyy kaksi toisistaan laajalti erillistä tutkimustraditiota. Vaikka niissä molemmissa keskitytään veronkiertoon, aggressiiviseen verosuunnitteluun ja muihin talousrikoksiin, niiden tulokulmat eroavat toisistaan: länsimaisia luksusvapaasatamia tulkitaan usein superrikkaiden ja globaalin eliitin, yksilöiden, kontekstissa (mm. Post ja Calvão 2020; Weeks 2020; Helgadóttir 2023) ja perinteisiä ”veroparatiisi”vapaasatamia kansainvälisten yritysten näkökulmasta (Clarke 2013; Moberg 2014). Näkökulmien synteesiä luodaan verrattain vähän, eikä se ole yleensä tutkimuksen kohde

(Tazzara 2018; Ogle 2017; Hall ym. 2022). Tämän jakolinjan epärealistisuus käy ilmi, kun vapaasatamia lähestyy poliittisen vallankäytön välineenä.

Vapaasatama vallankäytön välineenä

Taloudellisen yhteensopivuuden helpottamista, kansainvälisen kaupan sujuvoittamista ja kansainvälisen pääoman houkuttelua varten luodut vapaasatamat ovat tämän artikkelin teesin mukaan huomattavasti monimutkaisempi, ja ehdottoman poliittinen, ilmiö. Vapaasatama hahmottuu luomani poliittisen talouden typologian kautta työkaluna. Sen osat luovat ja vahvistavat pohjaa poliittiselle vallankäytölle. Tälle vallankäytölle luonteenomaista on vallan maksimointi ja omien intressien edistäminen. Kansainvälisen politiikan realismin koulukunnan oletukset sopivat oivasti kuvaamaan yritysvallan käytön tavoitteita, kuten Babic ym. (2017) esittävät. Yrityksen tehtävä on luoda mahdollisimman paljon voittoa osakkeenomistajilleen, jolloin vapaasatamien kautta käytetty valta ja sen tavoitteet ovat loogisia.

Käsitys vapaasatamista epäpoliittisina taloudellisina toimijoina on räikeä yksinkertaistus. Moberg (2017, 7–8) huomauttaa, että tämän käsityksen ongelmallisuus näkyy suoraan verratessa vapaasatama-alueiden rajojen sisä- ja ulkopuolella olevia todellisuuksia: vapaasataman aluetta määrittää usein hyväosaisuus, vauraus ja elävä liiketoiminta, siinä missä suoraan sen (aidatun) rajan toisella puolella talouden pysähtyneisyys ja köyhyys ovat päällimmäisinä näkyvät ilmiöt. Superrikkaiden osalta vapaasatamat taas nivoutuvat pitkään historialliseen kehityskulkuun varallisuuden piilottamisessa. Vapaasatamia käyttävä eliitti kuuluu maailman absoluuttisesti rikkaimpaan osaan, jota Weeks (2020) luonnehtii maailman rikkaimmaksi promilleksi, jonka varallisuus tulee riittämään sukupolviksi eteenpäin.

Näennäisesti erilliset vapaasatamien laadut sisältävät lopulta samat poliittis-taloudellisen vallankäytön muodot. Monikansallisille yrityksille vapaasatamat ovat olleet vuosikymmenten ajan vapaan liikkuvuuden ja moninkertaisen verotuksen välttämisen työkaluja, kun taas globaalille eliitille vapaasatamat toimivat varallisuuden loppusijoituspaikkoina. Poliittis-taloudellisen vallan käyttö on molemmissa esimerkeissä samankaltaista valtiollisen suvereniteetin toimivalta-alueen ulkopuolelle siirtymistä, joka mahdollistaa

toiminnan piilottamisen ja salaamisen. Tämä helpottaa muun muassa kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden rahanpesua ja varallisuuden liikuttamista. Pankkisalaisuuden murruttua varallisuuden piilottaminen siirtyi nopeasti taiteen omistamisen eri muotoihin, joiden loppusijoituspaikkana vapaasatamat usein toimivat korotetun yksityisyydensuojansa vuoksi. Kansainvälisen rikollisuuden intressien samankaltaisuus superrikkaiden ja monikansallisten yritysten intressien kanssa vapaasatamien kontekstissa on ollut nähtävillä esimerkiksi Panaman paperien vuodossa.

Vapaasatamien olemassaolon ja niiden oikeutuksen argumentoinnin taustalla on filosofinen idea maailmanjärjestyksestä ja ylikansallisuuden pyrkimyksestä. Tätä ideaa määrittää syvä epäluulo valtiota ja sen vallankäyttöä kohtaan, jolloin vapaasatama muodostuu typologian jokaisen osan näkökulmasta työkaluksi paeta valtiota ja vallankäyttöä ylikansallisuuden kehykseen. Tästä lähtökohdasta esimerkiksi yksityisten avaruusyritysten, kuten Blue Originin, SpaceX:n ja Virgin Galacticin toiminta voidaan nähdä äärimmäisenä pyrkimyksenä ylikansallisuuteen, jossa ylikansallisuus (tai yliplaneettallisuus) on fyysistä planeetalta poistumista (ks. esim. Sheetz 2021; Hetzner 2022).

Edellä esitetyn typologian osa-alueet ovat kehittyneet vuosikymmenten varrella laajalti limittäin, eikä niitä siksi ole mielekäästä käsitellä erillisinä ilmiöinä. Luksusvapaasatamien tutkimuksessa ne esitetään usein 1900-luvun loppupuolella perinteisestä vapaakaupan mahdollistaneesta vapaasatamasta erkaantuneena alalajina, vaikka historiallisesti varallisuuden loppusijoittaminen ja piilottaminen on ollut aina osa vapaasatamien toimintaa. Tämän limittäisyyden esiintuonti mahdollistaa vapaasatamien hahmottamisen monitahoisena poliittis-taloudellisena ilmiönä eikä verrattain ongelmattomana logistisena taloudelliseen tehokkuuteen perustuvana järjestelyinä, joka sattuu sisältämään luksusvapaasatamien kaltaisia epätoivottuja osasia. Tämän vuoksi vapaasatamien problematisointi ja niiden olemassaolon oikeutuksen kriittinen tarkastelu on olennaista.

Typologian eri osia sitoo yhteen niiden (onnistunut) pyrkimys nousta valtiollisen suvereniteetin ulottumattomiin. Laajalti tämän onnistumisen voi selittää kansallisvaltioiden maantieteellisellä staattisuudella kontrastina monikansallisten yritysten, superrikkaiden ja globaalin pääoman suhteellisen vapaaseen liikkuvuuteen, joka kiihtyi etenkin Bretton Woodsin romahtamisen jälkeen. Paon mahdollisuus on muodostunut olennaiseksi vallankäytön

välineeksi, jolla valtion suvereniteetti voidaan ylittää. Valtio on muodostunut altavastaaajaksi tässä kamppailussa, ja vapaasatamien räjähdysmäinen kasvu on todiste siitä. Minimoidakseen paon uhan taloudelliselle toiminnalleen valtio luovuttaa osia suvereniteetistaan siinä toivossa, että hyödyt ylittäisivät haitat. Samalla se avaa oven uusille vallankäytön muodoille, jotka murentavat sen suvereniteettia entisestään esimerkiksi veronkierron muodossa. Palanille (2003, 127) uusliberaali agenda muutti yhteiskuntia sisäisesti *äänensä* kautta uusliberaalien poliittisten agendojen noustessa suosituiksi. Samaan aikaan uusliberaali agenda harjoitti pakoa kiihdyttämällä pääoman globalisoitumista laajasti sääntelemättömille maailmanmarkkinoille (Palan 2003, 127). Uusliberaali talousajattelu loi pohjan rakenteelliselle yritysvallan käytölle. Tämä rakenteellinen valta luo valtiolle paineen antaa suurta painoarvoa talouseliitin (monikansalliset yritykset sekä superrikkaat) intresseille, joka johtaa poliittisen vallan kasaantumiseen formaalin poliittisen todellisuuden ulkopuolelle. Martin Gilens ja Benjamin Page (2014, 575–577) löysivät tälle empiirisiä todisteita havaitessaan, että talouseliitit intressit määrittivät laajasti Yhdysvalloissa tehtyä politiikkaa ja keskivertokansalaisen mielipiteiden vaikutus politiikkakysymyksiin oli olematon. Talouseliitin käyttämässä vallassa korostuu Palanin (2003, 161) esittämä huoli valtion yhtiöitymisestä, jolloin se alistuu markkinatalouden logiikalle.

Tätä vallankäyttöä ja valtioiden yhtiöitymistä, joiden mahdollistajana vapaasatamat toimivat, kuvaa hyvin Intian Adani Group, yksi maailman suurimmista yrityskokonaisuuksista. Adani Group käyttää offshore-pöytälaatikkoyhtiöitä maahantuodessaan hiiltä Intiaan. Merimatkan aikana hiili käy läpi useiden ostajien ja myyjien verkoston ja saapuu lopulta Intiaan, jossa se tullataan kaksinkertaisena verrattuna sen alkuperäiseen ostohintaan Indonesiassa. Ostajien ja myyjien verkosto koostuu vapaasatamissa, esimerkiksi Dubaissa, sijaitsevista pöytälaatikkoyhtiöistä (McCrum ym. 2023). Matkan aikana hiili on passituksessa, jolloin tieto tästä kaupankäynnistä, sen mahdollisista verovelvollisuuksista ja hiilen arvosta on piilossa. Adani Group myy hiilen Intiassa suhteellisen pienellä voittomarginaalilla, mutta se on merkityksetöntä, sillä pöytälaatikkoyhtiöiden kautta siitä saatu liikevoitto on puristettu ulos jo sille otollisimmissa sijainneissa. Pöytälaatikkoyhtiöiden omistajat *Financial Times* (McCrum ym. 2023) yhdisti erinäisten yritysjärjestelyiden

kautta Adani Groupin suuromistajiksi, joiden omistajuus Adani Groupista ja pöytälaatikkoyhtiöistä oli tietoisesti mahdollisimman hämärretty.

Järjestely on osa markkinaehtoperiaatteen murtamista vapaasatamien avulla hyödyntäen vapaasatamien tarjoamia mahdollisuuksia ylikansallisessa, valtion suvereniteettia murtavassa vallankäytössä, joka tässä yhteydessä tähtää voiton maksimointiin. Tapaus herätti huomiota Intiassa, mutta sen selvitys on ollut heikkoa. Intian kauppaviranomaiset ovat yrittäneet saada käsiinsä tietoja Adani Groupin hiilikaupankäynnistä jo vuodesta 2016 lähtien siinä kuitenkaan onnistumatta (Chaturvedi ja Kalra 2023). Tapauksen selvitys onkin ollut laajalti kolmannen sektorin ja tutkivan journalismin vastuulla (esim. Mangnale 2024). Adani Group taas on pitäytynyt tiukasti kannassaan siitä, että mitään väärää ei ole tapahtunut Intian valtion näyttäytyessä tapauksen selvittämisen suhteen voimattomana. Tapaus alleviivaa yritysvallan ja superrikkaiden vallankäyttöä vapaasatamien kautta, joka näkyy niin rakenteellisena kuin instrumentaalisenä, suorana poliittisena vallankäyttönä. Adani Groupin perustajaa Gautam Adania onkin kuvailtu Intian pääministeri Narendra Modin ”Rockefelleriksi” (McCrum ym. 2023).

Johtopäätökset

Tammikuussa 2024 Britannian silloinen sisäministeriön kaupp- ja liiketalouden ministeri (Minister of State in the Department for Business and Trade) Lord Dominic Johnson of Lainston CBE, entinen hedgerahaston toimitusjohtaja, antoi lausunnon kaupp- ja liiketalousvaliokunnalle vapaasatamista. Johnson totesi lausunnossaan, että vapaasatamat ovat konseptina tyylikästä brändäystä ja ne olisi syytä ymmärtää lähinnä ”glorifoituina tullivarastoina”, joiden ylianalysointia täytyisi varoa (parliament.tv 2024). Vapaasatamien hyödyllisyyttä järjestelynä perustellaan niiden kautta tapahtuvan liiketoiminnan positiivisella vaikutuksella vapaasataman emovaltioon. Olen pyrkinyt osoittamaan, että todellisuudessa vapaasatamat ovat tärkeä vallankäytön väline monikansallisille yrityksille ja maailman superrikkeille, ja niiden yksinkertaistaminen ”tullivarastoiksi” on niiden kautta tapahtuvan vallankäytön peittämistä.

Vapaasatamat voi ymmärtää laajojen intressien leikkauspisteinä, jossa kansainväliset yritykset, taideteollisuus ja maailman superrikkaat toimivat.

Vapaasatama on työkalu, jonka kautta käytetään valtioihin kohdistuvaa poliittis-taloudellista valtaa hyödyntämällä niiden hyödykkeellistettyä suvereniteettia. Niiden kautta tapahtuva salattu ja tullivapaa toiminta on olennainen osa modernia globaalia taloutta, jota on lähes mahdotonta havaita missään yksittäisissä tilastoissa.

Vapaasatamien poliittisen typologian avulla kykenemme yhdistämään näennäisesti epäpoliittisen talous- ja kauppatieteellisen tutkimuksen vapaasatamista niitä kriittisesti käsittelevään poliittisen talouden tutkimukseen. Samalla typologia hälventää vapaasatamien poliittisen talouden tutkimustraditioiden toisistaan eriytyviä haaroja tuoden ne keskusteluun toistensa kanssa. Tämän pyrkimyksen tärkeyttä painottavat useat vapaasatamia tutkineet (Fyfe 2023, 171; Helgadóttir 2021, 190–191; Tazzara 2018, 76). Vapaasatamien kokonaisvaltainen ymmärtäminen ja tutkimus lähtee liikkeelle niiden laajojen vallankäytön muotojen monipuolisesta havainnoinnista, jossa luomani typologia auttaa. Jatkossa vapaasatamien tutkimuksen tulisi keskittyä hyödyntämään niiden kokonaisvaltaista ymmärtämistä poliittis-taloudellisina toimijoina, missä hylätään oletukset niiden epäpoliittisesta luonteesta. Esimerkiksi tutkimusta Yhdistyneitten kansakuntien kauppa- ja kehityskonferenssin 2023 perustamasta (UNCTAD 2023, 10) vapaasatamien kattojärjestöstä (The Global Alliance of Special Economic Zones, GASEZ) ei ole vielä tehty.

Artikkelin anti kiteytyy siihen, että vapaasatamien rooli globalisaation, kansainvälisten yritysten, maailman superrikkaiden ja valtiovallan välisissä suhteissa tuodaan esiin, jotta kykenemme tarkastelemaan ja tutkimaan sitä paremmin. Globaalin talouspolitiikan ja sääntelyn järjestelmät ottavat vapaasatamat ja niiden erityisaseman usein kritiikittömästi oletusarvona. Valtiot hyödykkeellistävät suvereniteettiaan luovuttaen valtaansa kansainvälisille yrityksille ilman takeita siitä, että valtio hyötyy järjestelystä. Vapaasatamat toimivat työkaluna vaurauden kanavoimisesta ylikansallisuuden sfääriin, jossa vauraus pystytään suojaamaan ja piilottamaan omistajuuden hämärtymisellä ja vastuuvollisuuden laiminlyömisellä.

Palania (2003, 188) lainatakseni: ”There is no such thing as society, declared Margaret Thatcher; in a way we are all castaways in offshore land.” Kun ylikansallisuuteen tähtäävä uusliberalismi on johtava käsityksemme maailmasta, vapaasatamien synty sen työkaluksi on looginen lopputulos.

Lähteet

- Acemoglu, Daron. 2024. Escaping the new Gilded Age. *Project Syndicate*, 27.09.2024. <https://www.project-syndicate.org/onpoint/wealth-inequality-billionaires-undue-influence-bad-for-society-by-daron-acemoglu-2024-09> [Luettu 18.10.2024]
- Ahmed, Nabil. 2022. *Inequality kills. The unparalleled action needed to combat unprecedented inequality in the wake of COVID-19*. Oxfam International. <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621341/bp-inequality-kills-170122-summ-en.pdf> [Luettu 18.10.2024]
- Antola, Esko. 1974. The flag of convenience system: freedom of the seas for big capital. *Instant Research on Peace and Violence*, 4:4, 195–205.
- Arbolino, Roberta, Lantz, Tiffany ja Napolitano, Oreste. 2022. Assessing the impact of special economic zones on regional growth through a comparison among EU countries. *Regional Studies*, 57:6, 1069–1083. <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2069745>
- Babic, Milan, Fichtner, Jan ja Heemskerk, Eelke. 2017. States versus corporations: Rethinking the power of business in international politics. *The International Spectator*, 52:4, 20–43. <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1389151>
- Babic, Milan, Huijzer, Jouke, Garcia-Bernardo, Javier ja Valeeva, Diliara. 2022. How does business power operate? A framework for its working mechanisms. *Business and Politics*, 24(2), 133–150. <https://doi.org/10.1017/bap.2021.19>
- Bell, Stephen. 2012. The power of ideas: the ideational shaping of the structural power of business. *International Studies Quarterly*, 56:4, 661–673. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2012.00743.x>
- Bose, Nandita. 2021. Biden singles out Amazon for not paying federal taxes. *Reuters*, 1.4.2021. <https://www.reuters.com/article/us-usa-biden-amazon-taxes-idUSKBN2BN3LL> [Luettu 18.10.2024]
- Carrera, Sergio. 2014. How much does EU citizenship cost? The Maltese citizenship-for-sale affair: A Breakthrough for sincere cooperation in citizenship of the union? Liberty and Security in Europe Paper No. 64. <https://ssrn.com/abstract=2430117> [Luettu 18.10.2024]

- Chancel, Lucas, Piketty, Thomas, Saez, Emmanuel ja Zucman, Gabriel. 2023. *World inequality report 2022*. World Inequality Lab. https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2023/03/D_FINAL_WIL_RIM_RAPPORT_2303.pdf [Luettu 18.10.2024]
- Chaturvedi, Arpan ja Kalra, Aditya. 2023. Exclusive: India seeks to restart stalled Adani coal imports probe. *Reuters*, 17.11.2023. <https://www.reuters.com/world/india/india-seeks-restart-stalled-adani-coal-imports-probe-2023-11-17/> [Luettu 18.10.2024]
- Clarke, Nikia. 2013. *Of people, politics and profit: the political economy of Chinese industrial zone development in Nigeria*. Väitöskirja. Oxford: Oxford University. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:194625ba-9a35-408c-851c-9f2078547de5>
- Dörny, Sabine ja Hesse, Markus. 2022. Zones and zoning: linking the geographies of freeports with ArtTech and financial market making. *Geoforum*, 134, 165–172. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2022.07.006>.
- Eisinger, Jesse, Ernsthauten, Jeff ja Kiel, Paul. 2021. The secret IRS files: Trove of never-before-seen records reveal how the wealthiest avoid income tax. *ProPublica*, 8.6.2021. <https://www.propublica.org/article/the-secret-irs-files-trove-of-never-before-seen-records-reveal-how-the-wealthiest-avoid-income-tax> [Luettu 18.10.2024]
- EU (Euroopan unionin parlamentti). 2019. *European Parliament resolution of 26 March 2019 on financial crimes, tax evasion and tax avoidance (2018/2121(INI))*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0240_EN.html [Luettu 18.10.2024]
- Farole, Thomas ja Akinci, Gokhan. 2011. *Special economic zones: progress, emerging challenges and future directions*. Washington: The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8763-4>
- Frick, Susanne ja Rodríguez-Pose, Andrés. 2023. What draws investment to special economic zones? Lessons from developing countries. *Regional Studies*, 57:11, 2136–2147. <https://doi.org/10.1080/00343404.2023.2185218>
- Fyfe, Chloe. 2023. Luxury free ports as purpose-built conduits for tax evasion, 1990–2020. Teoksessa Sébastien Guex ja Hadrien Buclin (toim.), *Tax evasion and tax havens since the nineteenth century*. Cham: Palgrave Macmillan, 159–178.
- Gilens, Martin ja Page, Benjamin. 2014. Testing theories of American politics: elites, interest groups, and average citizens. *Perspectives on Politics*, 12:3, 564–581. <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>

- Hall, Alexandra, Antonopoulos, Georgios, Atkinson, Rowland ja Wyatt, Tanya. 2023. Duty free: turning the criminological spotlight on special economic zones. *The British Journal of Criminology*, 63:2, 265–282. <https://doi.org/10.1093/bjc/azac010>
- Heemskerck, Eelke. 2013. The rise of the European corporate elite: evidence from the network of interlocking directorates in 2005 and 2010. *Economy and Society*, 42:1, 74–101. <https://doi.org/10.1080/03085147.2012.686720>
- Helgadóttir, Oddný. 2021. The emergence of new corporations: Free zones and the Swiss value storage houses. Teoksessa Brigitte Unger, Lucia Rossel ja Joras Ferwerda (toim.), *Combating fiscal fraud and empowering regulators: bringing tax money back into the coffers*. Oxford: Oxford University Press, 180–193. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198854722.003.0010>
- Helgadóttir, Oddný. 2023. The new luxury freeports: offshore storage, tax avoidance, and ‘invisible’ art. *Environment and Planning A*, 55:4, 1020–1040. <https://doi.org/10.1177/0308518X20972712>
- Hetzner, Christiaan. 2022. Elon Musk dreams of dying on Mars—now he might be one of the pioneering colonists. *Fortune*, 7.10.2022. <https://fortune.com/2022/10/07/elon-musk-spacex-tesla-mars-pioneer-crewed-mission-starship/> [Luettu 18.10.2024]
- Hirschman, Albert. 1970. *Exit, voice and loyalty*. Cambridge: Harvard University Press
- Isoaho, Essi ja Kaski, Ida-Ellen. 2021. *Kansallisen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskiarvio 2021*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2021:17. Helsinki: valtiovarainministeriö <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-715-9>
- Korver, Ron. 2018. *Money laundering and tax evasion risks in free ports - Study at the request of the Special Committee on Financial Crimes, Tax Evasion and Tax Avoidance (TAX3)*. European Parliamentary Research Service. <https://doi.org/10.2861/092981>
- Lahtinen, Markus ja Viitala, Tomi. 2023. *Erytystalousalueet ja alueelliset verokannustimet: juridinen ja taloudellinen selvitys*. Valtiovarainministeriön selvitys. <https://valtioneuvosto.fi/documents/10623/144208576/Erytystalousalueet+ja+alueelliset+verokannustimet.pdf/ceb7c331-57c6-65b3-401e-c2019684bbb0/Erytystalousalueet+ja+alueelliset+verokannustimet.pdf?t=1677759745901> [Luettu 8.10.2024]

- Lavissière, Alexandre ja Rodrigue, Jean-Paul. 2017. Free ports: towards a network of trade gateways. *Journal of Shipping and Trade*, 2:7. <https://doi.org/10.1186/s41072-017-0026-6>
- Maaailmanpankki. 2008. *Special economic zones: Performance, lessons learned and implications for zone development*. Washington: The World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/343901468330977533/pdf/458690WP0Box331s0April200801PUBLIC1.pdf> [Luettu 18.10.2024]
- Mangnale, Anand. 2024. 2024. New evidence bolsters allegations Adani group overcharged for coal. *Organized Crime and Corruption Reporting Project*, 22.5.2024. <https://www.occrp.org/en/investigation/new-evidence-bolsters-allegations-adani-group-overcharged-for-coal> [Luettu 18.10.2024]
- Manninen, Mari. 2023. Kaasuputkirikosta epäillyn kiinalaislaivan omistusrakenne johtaa liikemiehiin. *Helsingin Sanomat*, 27.10.2023. <https://www.hs.fi/maailma/art-2000009949514.html> [Luettu 18.10.2024]
- McCrum, Dan, Cook, Chris, Sheppard, David ja Harlow, Max. 2023. The mystery of the Adani coal imports that quietly doubled in value. *Financial Times*, 12.10.2023. <https://www.ft.com/content/7aadb3d7-4a03-44ba-a01e-8ddd8bce29ed> [Luettu 18.10.2024]
- Milanovic, Branko. 2018. *Global inequality: a new approach for the age of globalization*. Cambridge: Harvard University Press.
- Moberg, Lotta. 2015. The political economy of special economic zones. *Journal of Institutional Economics*, 11:1, 167–190. <https://doi.org/10.1017/S1744137414000241>
- Moberg, Lotta. 2017. *The political economy of special economic zones: concentrating economic development*. New York: Routledge.
- Mugano, Gift. 2021. *Special economic zones: economic development in Africa*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-82311-5_9
- Neveling, Patrick. 2021. The anthropology of special economic zones (free ports, export processing zones, tax havens). Teoksessa Mark Aldenderfer (toim.), *Oxford research encyclopaedia of anthropology*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190854584.013.375>
- NLC (Natural Le Coultre). Ei pvm. Transport – VIP Removals. <https://www.nlc.ch/en/transport/#demenagement-vip> [Luettu 18.10.2024]

- OECD. 1998. *Harmful tax competition: an emerging global issue*. Pariisi: OECD Publications. <https://doi.org/10.1787/9789264162945-en>
- OECD/EUIPO (Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö ja Euroopan unionin teollisoikeuksien virasto). 2018. *Trade in counterfeit goods and free trade zones: Evidence from recent trends*. Pariisi: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264289550-en>
- Ogle, Vanessa. 2017. Archipelago capitalism: tax havens, offshore money, and the state, 1950s–1970s. *The American Historical Review*, 122:5, 1431–1458. <https://doi.org/10.1093/ahr/122.5.1431>
- Ozocakli, Demet ja Khanalizadeh, Bahman. 2022. The relationship between foreign direct investment inflows of world, foreign direct investment inflows of Turkey and types of the special economic zone: Evidence from 1980–2019. *Iranian Journal of Finance*, 6:2, 1–27. <https://doi.org/10.30699/ijf.2021.291522.1247>
- Palan, Ronen. 2003. *The offshore world: sovereign markets, virtual places and nomad millionaires*. Ithaca: Cornell University Press
- Palan, Ronen ja Nesvetailova, Anastasia. 2013. Elsewhere, ideally nowhere: shadow banking and offshore finance. *Politik*, 16:4, 26–34. <https://doi.org/10.7146/politik.v16i4.27559>
- Parker, Owen. 2017. Commercializing citizenship in crisis EU: the case of immigrant investor programmes. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 55:2, 332–348. <https://doi.org/10.1111/jcms.12462>
- Parliamentlive.tv. 2024. The performance of investment zones and freeports in England. Videotalliointi. <https://parliamentlive.tv/Event/Index/e733d61e-65b8-400b-bf13-4480eacfb63b> [Luettu 18.10.2024]
- Pickard, Jim ja Foster, Peter. 2023. Jeremy Hunt to extend tax breaks on offer to UK freeports. *Financial Times*, 16.11.2023. <https://www.ft.com/content/10e09958-9b5e-4041-a69b-9242ddb2e74> [Luettu 18.10.2024]
- Piketty, Thomas. 2013/2014. *Capital in the twenty-first century*. Kääntänyt Arthur Goldhammer. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Post, Erik ja Calvão, Filipe. 2020. Mythical islands of value: free ports, offshore capitalism, and art capital. *Arts*, 9:4, 100. <https://doi.org/10.3390/arts9040100>
- Přivara, Andrej. 2019. Citizenship-for-sale schemes in Bulgaria, Cyprus, and Malta. *Migration Letters*, 16:2, 245–254. <https://doi.org/10.33182/ml.v16i2.735>

- Rodríguez-Pose, Andrés, Bartalucci, Federico, Frick, Susanne, Santos-Paulino, Amelia ja Bolwijn, Richard. 2022. The challenge of developing special economic zones in Africa: Evidence and lessons learnt. *Regional Science Policy & Practice*, 14:2, 456–482. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12535>.
- Ronen, Palan. 1998. The emergence of an offshore economy. *Futures*, 30:1, 63–73 [https://doi.org/10.1016/S0016-3287\(98\)00006-8](https://doi.org/10.1016/S0016-3287(98)00006-8)
- Sheetz, Michael. 2021. Bezos' Blue Origin unveils private space station 'business park' to be deployed later this decade. *CNBC*, 25.10.2021. <https://www.cnbc.com/2021/10/25/jeff-bezos-blue-origin-unveils-ocean-reef-private-space-station.html> [Luettu 18.10.2024]
- Simo, Regis. 2023. Special economic zones in an era of multilateralism decadence and struggles for post-pandemic economic recovery: Perspectives from the global south. *German Law Journal*, 24:1, 199–226. <https://doi.org/10.1017/glj.2023.11>
- Tazzara, Corey. 2018. Capitalism and the special economic zone, 1590–2014. Teoksessa Robert Fredona ja Sophus Reinert (toim.), *New perspectives on the history of political economy*. Cham: Palgrave Macmillan, 75–102. https://doi.org/10.1007/978-3-319-58247-4_3
- Tulli. 2024. Passitus. <https://tulli.fi/yritykset/kuljetus/passitus> [Luettu 18.10.2024]
- UNCTAD (YK:n kauppaja kehityskonferenssi). 2022. New global alliance of special economic zones to boost development. <https://unctad.org/news/new-global-alliance-special-economic-zones-boost-development> [Luettu 18.10.2024]
- UNCTAD (YK:n kauppaja kehityskonferenssi). 2023. *Facilitating investment in the sustainable development goals*. Investment Advisory Series, Series A: Number 10. https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcb2022d3_en.pdf
- Upton-Hansen, Christopher. 2018. *The financialization of art: a sociological encounter*. Väitöskirja. Lontoo: London School of Economics and Political Science. <http://etheses.lse.ac.uk/id/eprint/4012>
- Vero. 2024. Siirtohinnoittelu. <https://www.vero.fi/yritykset-ja-yhteisot/yritystoiminta/siirtohinnoittelu/> [Luettu 18.10.2024]
- Vitali, Stefania, Glattfelder, James ja Battiston, Stefano. 2011. The network of global corporate control. *PLoS One*, 6:10, e25995. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0025995>

- WCO (Maailman tullijärjestö). 2008. The revised Kyoto Convention: Specific Annex D. World Customs Organization. https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/spand.aspx [Luettu 18.10.2024]
- Weeks, Samuel. 2020. A freeport comes to Luxembourg, or, why those wishing to hide assets purchase fine art. *Arts*, 9:3, 87–101. <https://doi.org/10.3390/arts9030087>
- Ylönen, Matti ja Saari, Leevi. 2020. Yhtiövalta ja sen tulevaisuus. *Futura*, 39(2).
- Ylönen, Matti ja Teivainen, Teivo. 2017. Politics of intra-firm trade: corporate price planning and the double role of the arm's length principle. *New Political Economy*, 23:4, 441–457. <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1371124>
- Ylönen, Matti. 2017. *Policy diffusion within international organizations: A bottom-up analysis of International Monetary Fund tax work in Panama, Seychelles, and the Netherlands*. UNU-WIDER Working Paper 157/2017. <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2017/383-7>
- Ylönen, Matti. 2018. *Planned economies? Corporations, tax avoidance and world politics*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3314-4>
- Young, Jacob ja Gove, Michael. 2023. Roadmap published to accelerate growth in port towns and cities. <https://www.gov.uk/government/news/roadmap-published-to-accelerate-growth-in-port-towns-and-cities#:~:text=A%20%C2%A3150%20million%20Investment,of%20growth%20for%20port%20communities.> [Luettu 18.10.2024]
- Zucman, Gabriel. 2015. The hidden wealth of nations: the scourge of tax havens. UC Berkley. <http://gabriel-zucman.eu/files/Zucman2015Slides.pdf> [Luettu 18.10.2024]